

Op bezoek bij de Samen

Axel Munthe was een Zweedse dokter. Hij leefde van 1857 tot 1949. Hij heeft een boek geschreven over zijn leven. Dat werd een enorme bestseller. In dat boek schrijft hij over zijn bezoek aan een Samisch rendierkamp in Zweeds Lapland. Van daaruit brengt een meisje hem naar het gehucht Forsstugan, waar zijn oom en tante wonen. Die tocht duurt twee dagen en voert door eindeloze moerassen en dichte naaldwouden. Onderweg komen ze oog in oog te staan met een beer. Hoe dat afloopt, kun je hieronder lezen. Je moet je wel bedenken dat het zich meer dan een eeuw geleden heeft afgespeeld. Inmiddels is er natuurlijk heel veel veranderd!

De werkdag was voorbij. De mannen liepen terug naar het kamp, met de lasso's over hun schouders. De vrouwen droegen grote, berkenhouten vaten vol verse melk. De kudde, van wel duizend rendieren, was bij het kamp bijeengedreven en werd door honden bewaakt tegen wolven en lynxen. Het geluid van blatende kalveren en klepperende hoeven stierf langzaam weg. Uiteindelijk heerste er een doodse stilte, slechts doorbroken door het geblaf van een hond of de roep van een vogel.

Ik zat in de rokerige tent, op de ereplaats naast Turi. Zijn vrouw Ellikare gooide een stuk rendierkaas in de ketel. Om beurten gaf ze ons het bord soep aan – eerst de mannen, daarna de vrouwen en kinderen. Zwijgend aten we het op. Daarna dronken we van de heerlijke koffie, uit de enige twee koppen die er waren. De Lappen pakten een pijpje uit hun leren tabakszak en begonnen genoeglijk te roken. De mannen trokken hun leren schoenen uit en legden de plukken zeggegras bij het vuur te drogen*. Sommige vrouwen haalden hun slapende baby uit de wieg en gaven het de borst, andere vrouwen inspecteerden het hoofd van hun jonge kinderen. De wiegen hingen aan de tentpalen en waren gemaakt van berkenbast en gevoerd met mos.

‘Ik vind het jammer dat je alweer weggaat,’ zei de oude Turi tegen mij, ‘want ik mag je graag.’ Turi sprak goed Zweeds. Jaren geleden was hij zelfs eens naar Luleå geweest, om namens de Lappen een klacht in te dienen bij de Zweedse gouverneur. Turi was een belangrijk man, de onbetwiste leider van de familie, die verder bestond uit zijn vijf zonen en hun vrouwen en kinderen. Van 's ochtends vroeg tot 's avonds laat zorgden ze voor zijn kudde. ‘Binnenkort zullen we ons kamp moeten opbreken,’ ging Turi verder, ‘want ik verwacht een vroege winter. Straks zal de sneeuw onder de berken zo hard geworden zijn dat de rendieren niet meer bij het mos kunnen. Voor het eind van de maand zullen we moeten afdalen naar het naaldwoud. Ik hoor aan het blaffen van de honden dat ze al wolven ruiken.’ Aan een jonge Lap, die net de tent was binnengekomen en neerhurkte bij het vuur, vroeg hij: ‘Zei je niet dat je gisteren bij de Sulmokloof het spoor van de oude beer had gezien?’ De jongen had het berenspoor inderdaad gezien, en trouwens ook veel wolvensporen.

Ik zei dat ik blij was te horen dat er nog beren waren, want er was mij gezegd dat er hier nog amper beren voorkwamen. Dat klopt, zei Turi. Er was nog wel een oude beer. Vaak scharrelde hij wat rond in de kloof. Drie keer hadden ze hem tijdens zijn winterslaap omsingeld, maar steeds had hij weten te ontsnappen. Het was een erg sluwe beer. Turi had zelfs eens op hem geschoten. De beer had toen alleen maar

zijn kop geschud en hem met zijn sluwe ogen aangekeken. De beer wist namelijk maar al te goed dat een gewone kogel hem toch niet kon doden. Dat kon alleen een zilveren kogel, die op een zaterdagavond bij het kerkhof gegoten was. De Uldra waren de beren namelijk goed gezind.

'De Uldra?' vroeg ik.

Ja, kende ik de Uldra dan niet? Dat is het kleine volkje dat leeft onder de grond. Als een beer zijn winterslaap houdt, dan brengen de Uldra hem 's nachts te eten. Want je denkt toch niet dat een dier de hele winter zonder eten kan?! Beren mogen van de Uldra geen mensen doden. Doet een beer dat toch, dan brengen de Uldra hem geen eten meer en kan hij dus geen winterslaap meer houden. Een beer is heel anders dan een wolf: niet sluw en niet gemeen. De beer heeft de kracht van twaalf man en het verstand van één. Maar de wolf heeft het verstand van twaalf man en de kracht van één man. De beer is een eerlijke vechter. Als een man op een beer afloopt en zegt dat hij met hem wil vechten, dan slaat de beer hem alleen maar neer en doet hem verder geen kwaad. Een beer valt ook nooit een vrouw aan. Het enige wat een vrouw moet doen, is laten zien dat ze een vrouw is en geen man.

Ik vroeg Turi of hij de Uldra wel eens had gezien. Nee, hijzelf niet, maar zijn vrouw wel en zijn kinderen zelfs vaak. Wel had hij ze horen rondscharrelen onder de grond. De Uldra zijn 's nachts op en slapen overdag, want bij daglicht kunnen ze niet zien. Het gebeurt wel eens dat de Lappen hun kamp opslaan op de plaats waar de Uldra leven. De Uldra laten dan weten dat ze de tenten verderop moeten opzetten. De Uldra zijn heel vriendelijk, zo lang je ze maar met rust laat. Doe je dat niet, dan bestrooien ze het mos met een poeder dat de rendieren bij bosjes doet sterven. Het is zelfs wel eens voorgekomen dat ze bij de Lappen een baby weghaalden en omwisselden voor een Uldra-baby. Zo'n baby heeft een zwartbehaard gezicht en lange, puntige tanden.

Turi vertelde dat de grootste vijand van de Lappen de wolf was. Een wolf durft geen kudde aan te vallen, maar gaat doodstil in de wind staan, zodat de rendieren hem kunnen ruiken. De rendieren worden dan bang en vluchten alle kanten op. Pas dan slaat de wolf toe. Eén voor één doodt hij de dieren, vaak wel een dozijn in een nacht. Een wolf kan de herders die de kudde bewaken in slaap brengen door hen in het donker met zijn gloeiende ogen aan te kijken. Je kunt een wolf niet met een gewone kogel doden, tenzij je die kogel twee zondagen hebt meegenomen naar de kerk. De beste manier om een wolf te doden is om hem op je ski's in te halen en hem met je stok op het puntje van zijn snuit te slaan. Dan valt hij neer en is meteen dood. Op die manier had Turi al tientallen wolven gedood. Eén keer had hij misgeslagen en had de wolf hem in zijn been gebeten. Terwijl Turi dat zei, liet hij een lelijk litteken zien. Dan heb je nog de veelvraat. Die bijt zich vast in de hals van een rendier en blijft kilometers hangen, totdat het rendier is doodgebloed. Dan heb je de arend. Die grijpt de pasgeboren kalfjes die even door hun moeder alleen zijn gelaten. En dan heb je nog de lynx. Die komt aangeslopen als een kat en bespringt het rendier dat van de kudde is afgedwaald.

Turi kon zich niet voorstellen hoe de Lappen hun kuddes hadden kunnen hoeden toen ze nog geen honden hadden. Heel vroeger maakte de hond samen met de wolf jacht op het rendier. Maar de hond, die het slimst is van alle dieren, had al snel door dat hij beter met de Lappen kon samenwerken dan met de wolf. Daarom had de

hond zijn diensten aangeboden aan de Lappen, op voorwaarde dat hij zou worden behandeld als een vriend. De hond had zijn spraakvermogen verloren toen het aan de mens gegeven werd, maar hij kan ons nog woordelijk verstaan. Heel vroeger konden alle dieren praten, en ook de bloemen, de bomen en de stenen. Daarom moet je goed zijn voor de dieren en de levenloze dingen behandelen alsof ze ons nog steeds kunnen horen en begrijpen.

Ik vroeg Turi of er in deze omgeving soms ook *stalo's* waren. Als kind had ik zoveel over ze gehoord, dat ik er alles voor over had om zo'n reus eens te ontmoeten. 'God beware je,' zei Turi ongemakkelijk. 'Morgen kom je bij de Stalorivier. Die rivier is genoemd naar de oude *stalo* die er ooit woonde. Hij was getrouwd met een heks. Ze hadden samen maar één oog, zodat ze steeds ruzie maakten over wie er met dat ene oog mocht zien. Ze aten altijd hun eigen kinderen op, en als ze de kans kregen ook de kinderen van de Lappen. *Stalo* zei dat hij die lekkerder vond, want zijn eigen kinderen smaakten zo naar zwavel. Op een keer, toen ze in hun door twaalf wolven getrokken slee over het meer reden, kregen ze zoals gewoonlijk weer ruzie over hun oog. Toen werd de *stalo* zo boos dat hij een gat in de bodem van het meer sloeg. Alle vissen spoelden weg. Als je morgen over het meer roeit, zul je zien dat er nog steeds geen vissen in het meer leven.'

Ik vroeg Turi wat er gebeurt als een Lap ziek wordt. Er wonen hier immers geen dokters. Hij zei dat Lappen bijna nooit ziek zijn, en zeker niet in de winter. Op last van de koning kwam er twee keer per jaar een dokter langs, en dat vond Turi eigenlijk wel genoeg. De dokter moest twee dagen lang te paard door de moerassen rijden. En dan kostte het hem nog een dag om te voet de berg over te steken. Gelukkig waren er veel genezers bij de Lappen. Die konden de meeste kwalen veel beter genezen dan de dokter van de koning. De Uldra waren de genezers goed gezind. Zij hadden hun de geneeskunst geleerd. Sommige genezers konden de pijn wegnemen door simpelweg hun hand op de zere plek te leggen.

Aderlaten en wrijven helpen tegen de meeste kwalen. Kwik en zwavel zijn ook heel goed, net als een theelepeltje snuifpoeder in je koffie. Twee kikkers, twee uur lang gekookt in melk, helpen tegen verkoudheid. Maar als je een grote pad kunt krijgen, is dat nóg beter. Padden komen uit de wolken. Als de wolken laag hangen, vallen de padden bij honderden op de sneeuw. Dat moet wel zo zijn, want je vindt ze op de meest afgelegen sneeuwvelden, waar je geen enkel ander levend schepsel ziet.

Ik vroeg aan Turi of er misschien een genezer in de buurt was. Dan zou ik hem graag eens willen spreken. Turi zei dat de dichtstbijzijnde genezer helemaal aan de andere kant van de berg woonde. Mirko heette hij. De oude Mirko was een wonderbaarlijke genezer, die goed bevriend was met de Uldra. De dieren kwamen gewoon naar hem toe, zonder bang te zijn, en geen dier zou hem ooit kwaad doen. Mirko kan de pijn wegnemen door zijn hand op de zere plek te leggen. Je kunt een genezer altijd herkennen aan de vorm van zijn hand. Daarop stak ik mijn hand naar Turi uit, die niet wist dat ik een dokter was. Hij keek er aandachtig naar, zonder een woord te zeggen. Voorzichtig boog hij een voor een mijn vingers. Hij fluisterde iets tegen zijn vrouw. Vervolgens pakte zij mijn hand. 'Hij is een genezer, hij is een genezer,' zei ze, terwijl ze mij aankeek met een vluchtige, nerveuze blik. 'De Uldra zijn hem goed gezind,' zeiden de andere vrouwen.

Turi zei dat het tijd was om te gaan slapen. Het was een lange dag geweest en ik moest alweer vroeg op. We legden ons rond het smeulende vuur ten ruste. Al snel was het helemaal donker in de rokerige tent. Het enige dat ik kon zien was de Poolster, die mij door het rookgat in de tent bescheen.

Toen de zon opkwam, was iedereen al op om mij uitgeleide te doen. Bij het afscheid deelde ik tabak en snoep uit, dat erg in de smaak viel. Als alles goed ging, zou ik de volgende dag in Forsstugan zijn. Dat was de dichtstbijzijnde nederzetting in deze wildernis van moerassen, stroompjes, meren en wouden. Ristin, Turi's zestienjarige kleindochter, zou mijn gids zijn. Zij sprak een paar woorden Zweeds en was al een keer in Forsstugan geweest. Vandaar zou ze doorlopen naar het kerkdorp, om naar de Lappenschool te gaan.

Ristin liep voor mij uit. Ze droeg een lange, witte rendierjas en een rode, wollen muts. Om haar middel had ze een brede leren riem, die was versierd met blauw en geel borduursel en was bezet met gespen en vierkante stukjes zilver. Aan haar riem hingen haar mes, haar tabakszak en haar mok. Ik zag dat ze onder haar riem een kleine bij gestoken had om hout te kappen. Ze droeg leggings van soepel wit rendierbont, die waren vastgemaakt aan een wijde, leren kniebroek. Haar kleine voeten staken in mooie witte schoentjes van rendierbont. Op haar rug droeg ze een *laukos*^{*}, waarin haar spullen zaten en ons proviand. De *laukos* was tweemaal zo groot als mijn eigen rugzak, maar dat leek haar niet te deren, want de steile helling daalde ze af met speels gemak, snel en geruisloos als een dier. Soms klauterde ze bovenop een steile rots en spiedde in het rond.

Aan de voet van de heuvel kwamen we bij een brede stroom. Ik had nog nauwelijks tijd gehad om te bedenken hoe we aan de overkant moesten komen, of daar stond Ristin al tot haar middel in het ijskoude water. Er zat voor mij niets anders op dan haar te volgen. De tegenovergelegen helling beklommen we zo snel dat ik binnen de kortste keren weer warm werd. Ristin zei bijna niks. Ik vond het wel goed zo, want het kostte mij de grootste moeite om haar te begrijpen. Haar Zweeds was namelijk net zo slecht als mijn Laps. We gingen zitten op het zachte mos en aten een verrukkelijk maal van roggekoeken, boter en kaas, gerookte rendiertong en heerlijk koel water uit de bergbeek. We staken onze pijpjes op en probeerden weer een gesprek te voeren. 'Weet je welke vogel dat is?' vroeg ik. '*Lahol,*' antwoordde Ristin glimlachend. Ze had het zachte gefluit van de morinelplevier meteen herkend. Vanuit een wilgenbosje klonk de prachtige zang van een blauwborst. '*Jilow! Jilow!*' lachte Ristin.

Ik lag languit op het zachte mos, rookte mijn pijpje en keek toe hoe Ristin haar spullen zorgvuldig in haar *laukos* stopte: een blauw wollen sjaaltje, een extra paar nette schoenen van rendierbont, een paar prachtig geborduurde rode handschoenen voor in de kerk en een bijbeltje. Ik vroeg haar wat er in het uit berkenwortel gesneden doosje zat. Omdat ze omstandig antwoordde in een mengelmoesje van Zweeds, Fins en Laps, waarvan ik niks begreep, kwam ik overeind en deed het doosje open. Er leek gewoon een beetje aarde in te zitten. Wat moest ze dáár nou mee? Opnieuw deed ze haar best om het mij uit te leggen, maar opnieuw begreep ik haar niet. Ongeduldig schudde ze haar hoofd. Ze vond me vast erg dom. Ineens ging ze languit liggen, stokstijf en doodstil, en met haar ogen dicht. Vervolgens ging ze

rechtop zitten en schraapte een handvol aarde onder het mos vandaan. Met een ernstig gezicht gaf ze mij de aarde. Nu begreep ik wat er in het houten doosje zat! Het bevatte een beetje aarde uit het graf van een Lap, die de afgelopen winter in de wildernis begraven was. Ristin moest het naar de dominee brengen, die er het Onze Vader over zou uitspreken en het op het kerkhof zou verstrooien.

We deden onze knapzakken over onze schouder en gingen weer verder. Terwijl we de helling afdaalden, veranderde het landschap steeds meer. We trokken over uitgestrekte, met zegge bedekte toendra's. Hier en daar groeiden lichtgele bergbramen, die we in het voorbijgaan plukten en opaten. Weldra gingen we een dicht, hoog naaldbos in. Een paar uur later liepen we door een diepe kloof. De lucht was nog helder door de avondzon, maar in het ravijn was het al bijna donker. Ristin keek onrustig om zich heen. Het was duidelijk dat ze haast had en nog voor het donker uit de kloof wilde zijn. Plotseling stond ze stil. Ik hoorde een tak kraken. Nog geen vijftig meter voor mij tekende zich iets donkers af. 'Rennen,' fluisterde Ristin met een wit weggetrokken gezicht, terwijl ze haar bijl vastpakte. Ik had wel willen weggrennen, maar kon het niet. Ik had een hevige kramp in mijn kuit en stond als vastgenageld aan de grond. Nu kon ik hem duidelijk zien. Hij stond tot aan zijn knieën in de bosbessenstruiken. Een takje met zijn lievelingsbessen stak uit zijn muil. We hadden hem duidelijk gestoord tijdens zijn avondeten. Hij was erg groot en te oordelen naar zijn sleetse vacht ook erg oud. Dit was de beer waarover Turi mij verteld had. 'Rennen,' fluisterde ik op mijn beurt tegen Ristin, van plan om mij als een man te gedragen en haar aftocht te dekken. Maar nog steeds kon ik geen stap verzetten. Ristin rende niet weg. In plaats daarvan maakte ze mij getuige van een onvergetelijk schouwspel. Met haar hand aan de bijl deed ze een paar stappen in de richting van de beer. Met haar andere hand deed ze haar rok omhoog en liet de witte, leren broek zien die Lappenvrouwen dragen. De beer liet zijn takje met bosbessen vallen, snoof een paar keer luidruchtig en verdween toen langzaam tussen de dennen.

'Hij houdt meer van bosbessen dan van mij,' zei Ristin, terwijl we zo snel als we konden doorliepen. Ristin vertelde dat toen haar moeder haar in het voorjaar van de Lappenschool had opgehaald, ze de oude beer bijna op dezelfde plaats waren tegengekomen. Toen haar moeder had laten zien dat zij een vrouw was, had hij zich snel uit de voeten gemaakt.

Weldra kwamen we de kloof uit en trokken we door het bos, over een fluweelzacht tapijt van zilvergrijs mos. Het was er licht noch donker. Dit was de wonderlijke schemering van de poolzomer. Hoe Ristin in dit woud de weg wist te vinden, bleef voor mijn kleine hersentjes een raadsel. Plotseling stonden we weer voor onze vriend de beek. Ristin kondigde aan dat het etenstijd was. Razendsnel hakte ze met haar bijl wat brandhout en maakte tussen twee keien een kampvuur. We aten ons avondmaal, rookten onze pijpjes en vielen spoedig in een diepe slaap. De volgende morgen werd ik gewekt door Ristin, die bosbessen had geplukt. Nooit heb ik lekkerder ontbeten dan toen! Geen wonder dat die oude beer zou dol op bosbessen was!

Op pad maar weer. Daar had je onze vriend de beek al. Vrolijk danste hij over heuveltjes en stenen. Hij zong dat we hem moesten volgen naar het bergmeer. Dat deden we maar, zodat hij in deze halve duisternis niet zou verdwalen. Soms verloren

we hem even uit het oog, maar steeds hoorde je hem in zichzelf zingen. Bij een steile rots of een omgevallen boom wachtte hij op ons, om vervolgens zijn weg sneller dan voorheen te vervolgen. Weldra hoefden we ons geen zorgen te maken dat hij in het halfduister verdwalen zou, want de nacht was al dieper het woud in gevluht. Een gouden gloed trilde in de boomtoppen.

'*Piavi!*' zei Ristin: 'de zon komt op!'

Door de mist in het dal beneden ons, deed een bergmeer een oog open.

Ik naderde het meer met het ongemakkelijke voorgevoel dat mij weer een ijskoud bad te wachten stond. Maar gelukkig had ik het mis. Ristin bleef staan bij een kleine *eka**. Het bootje lag half verscholen onder een omgevallen den. Het was van iedereen en tegelijk van niemand. De Lappen gebruikten de *eka* voor hun sporadische bezoeken aan het kerkdorp, waar ze hun rendierhuiden ruilden voor koffie, suiker en tabak. Het water van het meer was kobaltblauw. Het was zo helder dat je bijna het gat kon zien dat de verschrikkelijke Stalo in de bodem had geslagen! Halverwege ontmoetten we twee statige reizigers. Ze zwommen zij aan zij en hun schitterende geweien staken hoog boven het water uit. Gelukkig hielden de elanden mij voor een Lap, zodat we zó dichtbij konden komen dat ik hun mooie zachte ogen kon zien, die ons onbevreesd aankeken.

Snel beklommen we de steile oever en trokken opnieuw over een eindeloze moerasvlakte, met alleen de zon als baken. Ik vertrouwde volledig op Ristins richtingsgevoel. Het was duidelijk dat ze haast had. Soms liep ze zo snel als ze kon een bepaalde richting uit, stopte dan even en snoof met trillende neusvleugels de wind op, om vervolgens een andere richting uit te rennen en hetzelfde te doen. Soms knielde ze op de grond en rook aan de bodem. '*Rog,*' zei ze plotseling, en wees naar een laaghangende wolk, die met grote snelheid in onze richting dreef. Binnen een minuut liepen we in een mist die net zo dicht was als een novembermist in Londen. We liepen hand in hand om elkaar niet kwijt te raken. Eén of twee uur lang zwoegden we tot onze knieën door het ijskoude water. Ten slotte zei Ristin dat ze de weg kwijt was en dat we moesten wachten tot de mist was opgetrokken. Maar hoe lang zou dat gaan duren? Ze wist het niet. Misschien een dag en een nacht, misschien een uur, dat hing van de wind af. Het was een van de angstigste momenten uit mijn leven. Want ik wist maar al te goed dat met onze spaarzame uitrusting deze mist veel gevaarlijker was dan de ontmoeting met een beer in het bos. Ik wist ook dat er niets anders op zat dan te wachten en te blijven waar we waren. Urenlang zaten we op onze knapzakken, terwijl de mist als een laagje ijskoud water aan onze huid kleefde. Toen ik mijn pijp wilde opsteken, bleek tot overmaat van ramp mijn jaszak vol water te zitten. Terwijl ik sip naar het doorweekte lucifersdoosje staarde, had Ristin met haar vuurslag reeds vuur gemaakt en haar pijpje aangestoken. Een nieuwe nederlaag voor de civilisatie volgde toen ik droge sokken wilde aantrekken en ontdekte dat de inhoud van mijn dure, waterdichte Engelse knapzak helemaal doorweekt was, terwijl de spullen in Ristins zelfgemaakte *laukos* nog zo droog waren als hooi!

Net toen het koffiewater zou gaan koken, blies een plotselinge windvlaag de vlam van mijn spiritusbrander uit. Ristin liep onmiddellijk in de richting van de wind, en toen ze terugkwam zei ze dat ik meteen mijn rugzak moest opdoen. Binnen een minuut woei er een krachtige wind recht in ons gezicht en al snel was het mistgordijn

opgelost. Beneden in het dal zagen we nu een brede rivier, glinsterend als een zwaard in de zon. Aan de overkant lag een donker naaldwoud, zover als het oog reikte. Ristin wees op een dunne sliert rook, die boven de boomtoppen uitsteeg.

'Forsstugan!' zei ze.

Ze rende de helling af en plonsde zonder aarzelen tot haar schouders in het water. Ik sprong er achteraan. Al snel konden we niet meer staan. We zwommen de rivier over, net zoals de elanden het bergmeer waren overgezwommen. Na een half uur door het bos te hebben gelopen, kwamen we bij een open plek die duidelijk door mensenhanden was gemaakt. Een enorme lappen hond kwam luid blaffend op ons afrennen. Na veel gesnuffel was hij dolblij ons te zien en liep kwispelend vooruit. Lars Anders, mijn oom, stond in een lange schaapswollen jas voor zijn rood geverfde huis. Met zijn klompen aan was hij één meter vijfennegentig lang. 'Welkom in het bos!' zei hij.

* De Samen droegen geen sokken, maar stopten droge zegge (een soort van gras) in hun schoenen.

* Een *laukos* is een van berkenbast gemaakte rugzak.

* Een *eka* is een bootje met een platte bodem.

(Uit het boek *The story of San Michele*. Vertaling Frode Nagel. De tekst is ingekort.)